

ТЕОРИЈСКА СХВАТАЊА У СОЦИОЛОГИЈИ: КЛАСИЧНЕ СОЦИОЛОШКЕ ТЕОРИЈЕ – ИЗБОР

Мисао о друштву у старом, средњем и новом веку до настанка социологије

► Зашто се не говори о социологији?

- учења су несистематизована,
- представљају фрагменте филозофских записа, законских прописа, моралних поука,
- ово је период у коме се говори о заједници и држави, а не о друштву,
- мисао о друштву у овом периоду развијала се у повезаности са филозофским, политичким, економским, и религиозним представама.

СОФИСТИ:

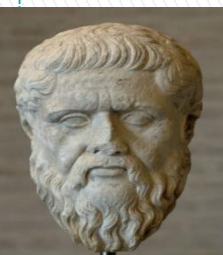
Група путујућих мислилаца: Ликофран, Хипије, Протагора ...
Покренули су расправе о друштву и друштвеним институцијама.

„Држава“ и „Закони“:

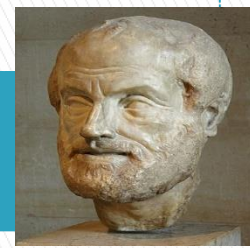
- настанак државе, идеална држава, класна структура, узроци класне борбе
- идеалну државу чине 3 класе:
 1. **управљачи** (филозофи)
 2. **стражари** (војници)
 3. **производна класа** (земљорадници, занатлије, трговци)

„Политика и „Никомахова етика“

- човек је *zoon politikon*
- *идеална држава постоји само за одређено време*
- држава састоји се из:
 1. класе управљача
 2. класе робова
- морално делање – слободни људи – моралне врлине
- врлина је средина између две крајности, крајност=порок

Платон
(427–347 г.п.н.е.)

Аристотел
(384–322 г.п.н.е.)

- ▶ изложио кохерентно социјално учење у „*Држави*“ и „*Законима*“
- ▶ објашњава цикличне промене облика владавине;
- ▶ сматра да је римска република савршена држава

ЦИЦЕРОН
(106–43 г.п.н.е)

„О ПРИРОДИ СТВАРИ“

- материјалистичко тумачење друштвене стварности
- износи схватање о еволутивном развоју друштва под утицајем природних чинилаца

ТИТ ЛУКРЕЦИЈЕ КАР
(94–49 г.п.н.е.)

Хамурабијев законик (XVIII в. пре н.е.):

- ▶ Из записа се види:
 - да се ради о класном, робовласничком, друштву са приватном својином
 - Штите се интереси владајуће класе.
- ▶ Законик регулише:
 - породичне својинске односе, облигационе и кривично–правне односе и садржи прописе о судству.

- ▶ Мануов законик (од II пре н.е. до II века)
- ▶ Садржи 2684 стихова.
- ▶ Из Законика се види:
 - да се ради о кастинском друштву:
 - Брамани – духовни водичи и имају највиши статус,
 - Кшатри – војници, други по важности у старој Индији,
 - Вишљи – се баве трговином, зеленаштвом, сточарством и пољопривредом, и
 - Судри – служе другим кастама.

ИБН ХАЛДУН (1332–1406) „Општа историја светске цивилизације“: друштвени живот је друштвена појава одређена географским околностима и климом; народи и друштва се разликују због: био–лошких и географских узрока, начина живота и начина производње. Главни закон развоја друштва је закон еволуције људи су прво живели у племенима, а касније у државама.

„О божијој држави“:
друштво објашњава као целину.

Развој кроз 6 периода: од Адама до потопа; од Ноја до Аврама; од Аврама до Давида; од Давида до Вавилонског царства; од Вавилонског царства до царства Христа; од Христа до страшног суда
Борба између божије и ђавоље државе

Св. Августин (354–430)

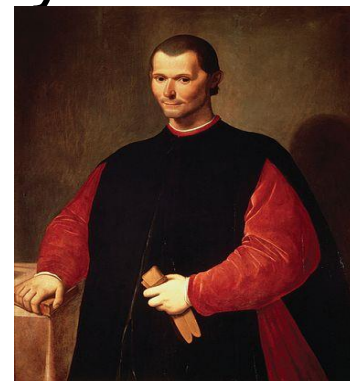
„О краљевој влади“: људи као друштвена бића чине друштво; друштво има јединствене циљеве; неједнакости у друштву су последица првобитног греха; држава је природна и нужна људска творевина; добре су *монархија, аристократија и република*; лоше: *тиранија, олигархија и демократија*; црква је изнад државе; држава је проистекла из породице.

Тома Аквински (1225–1274)

Никола Макијавели (1469–1527)

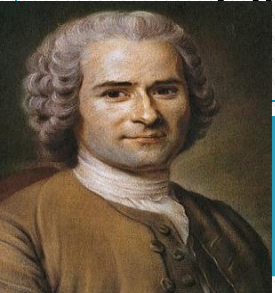
„Владалац” и „Расправљање о првих десет књига Тита Ливија”

- ▶ Човек је несавршен, похлепан у задовољавању својих интереса
- ▶ Владавина се заснива на два принципа: вештини и циљ оправдава/одређује средство
- ▶ У политици не постоје:
 - високи морални принципи
 - доминира сила и борба за власт уз употребу свих средстава

„О пореклу неједнакости“

- ▶ Људи су живели у једнакости и слози
- ▶ Приватна својина – друштвене неједнакости – друштвени сукоби
- ▶ Друштвени уговори – пренос природних права владару
- ▶ Злоупотреба власти – смена владара.
- ▶ Развој друштва:
 - Златно доба
 - Грађанско стање
 - Државно стање

Жан Жак Русо
(1712–1778)

„Трактат о науци“ и „Ново хришћанство“

- ▶ Социјална физиологија
- ▶ Развој друштва:
 - Критичка епоха
 - Органска епоха
- ▶ Класна структура:
 - Класа невласника
 - Класа власника
- Противуречности доводе:
 - до анархије у производњи и промет
 - присиле у политичком животу
- ▶ Ново индустријско друштво – „ново хришћанство“

Сен Симон
(1760–1825)

Огист Конт (1798–1857)

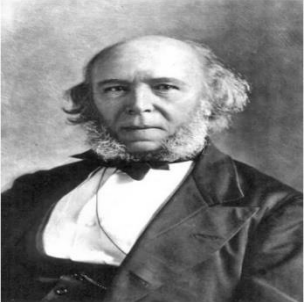
- ▶ Сматра се оснивачем позитивизма, функционализма и структурализма
- ▶ Као позитивиста инсистира на чињеницама као основи тумачења света
- ▶ Одредио: место социологије у систему науке, предмет изучавања (друштво у тоталитету), као методе за прикупљање чињеница наводи: посматрање, експеримент, компарацију и историјски метод – први развио целовит социолошки систем:
- ▶ „*Курс позитивне филозофије*”
- ▶ Најпре науку о друштву назива *социјалном физиком*
- ▶ Социологију је поделио на:
 - социјалну статистику
 - и социјалну динамику

- ▶ Бави се саставним елементима друштва и односима међу њима.
- ▶ Основни елемент друштвене структуре је **породица** – основна ћелија друштва (почива на осећањима).
- ▶ Из породице настаје шира људска заједница – држава – кооперација (почива на интелигиенцији, тј. на друштвеној солидарности)
- ▶ Разликује четири класе:
 - спекулативну класу
 - практичну индустријску класу
 - пољопривреднике и
 - раднике.

Социјална статика

- ▶ Открива законе прогреса друштва.
- ▶ Људско друштво представља завршни корак органске еволуције.
- ▶ Свако друштво у развоју пролази кроз три етапе:
 - теолошку (почетну), до ренесансе – примитивна, религиозне догме
 - метафизичку (прелазну), правне норме, филозофске идеје
 - позитивно–научну (завршну), захваљујући сазнањима, посебно социологији, организује друштвени живот.

Социјална динамика

ХЕРБЕРТ СПЕНСЕР

(1820–1903)

- ▶ Биологистичке теорије – теорије доминантног фактора
- ▶ Нема разлике у начину истраживања природе и друштва
- ▶ Друштво посматра и објашњава као суперорганизам.
- ▶ Друштво је као и организам састављено из ћелија (појединаца), али живи дуже него појединци

Развио органицистичко–
еволуциону теорију

- ▶ социјална еволуција почиње **хордама**. Борба за опстанак – настаје војна организација
- ▶ **милитаристичка друштва** – деспотска власт
- ▶ **индустријска друштва**– односи сарадње, мирољубивости и пријатељства– представничка демократија

Три фазе у развоју
друштва

- ▶ увећањем масе усложњава се структура;
- ▶ диференцијација структуре прати диференцијација функција;
- ▶ друштво и организам су целине различитих елемената;
- ▶ сваки организам је друштво и обрнуто;
- ▶ живот целине друштва и организма може бити уништен, али јединке настављају да живе извесно време.

Сличности између
друштва и организма

- ▶ различит однос делова и целине;
- ▶ различита подељеност функција;
- ▶ различити функционални циљеви делова и целине.

Разлике између
друштва и организма

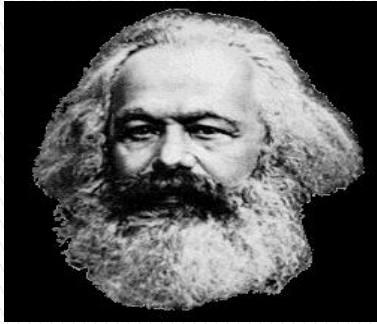
ЛУДВИГ ГУМПЛОВИЧ (1838–1909)

- ▶ социологија је наука о конфликтима између друштвених група и треба да *објашњава универзалне законе који регулишу сукобе.*
- ▶ Тежи да друштво објасни „борбом за опстанак“
- ▶ Борба за опстанак и закон еволуције других живих бића у истом облику делује и у друштву.

- ▶ Пре настанка човека постојале различите *расе* човековог непосредног животињског претка,
- ▶ борба за побољшање услова свог опстанка, када се јавља чак и физичко истребљење побеђених,
- ▶ победом једне групе борба није престајала, већ се наставља у држави.
- ▶ Развија теорију о различитим способностима људи у зависности од расе.
- ▶ Сматра да ће целокупна историја бити непрекидан низ сталних ратних сукоба.

- ▶ Кулминација друштвеног развика је формирање нације и њене државе, када престаје борба између етничких група.
- ▶ Формирањем државе не престају сукоби:
 - узрок борбе за опстанак је побољшање услова живота
 - економски мотиви пресудни за сукобе у држави.

МАРКСИСТИЧКА ТЕОРИЈА О ДРУШТВУ

Карл Маркс
(1818–1883)

Фридрих
Енгелс
(1820–1895)

Марксизам представља филозофско, економско и социолошко учење које се прожима у теоријском и методолошком погледу. Настала је као критика грађанског друштва, односно економског, политичког и духовног

Основна полазишта:

у тумачењу људског друштва теорија полази од људи као природних бића специфичне врсте, специфичност се огледа у активном и присвајачком односу према природи којим обезбеђују своју материјалну и људску егзистенцију.

Рад је централна категорија у анализи буржоаског друштва.

- ▶ процес размене материје са природом,
- ▶ сврсисходна делатност,
- ▶ у раду човек користи оруђа за рад којима делује на предмете рада,
- ▶ у процесу рада ступа у односе са другим људима, и
- ▶ кроз рад потврђује или не своју генеричку суштину.

Обележја људског рада

Отуђење у:

- материјалној сфери
- правно–политичкој надградњи

Разотуђење:

- процес у коме се људи враћају својој суштини
- могуће са укидањем класних друштвено–економских односа

Отуђење и разотуђење
рада

- ▶ Основу друштва чине производне снаге и производни односи.
- ▶ Развој друштва је резултат противуречности и борбе супротности између њих.
- ▶ Развој између производних снага и производних односа кулминира социјалном револуцијом.
- ▶ Она доводи до квалитативних промена својинских односа и свих других друштвених односа.

Друштвено–економске формације су релативно трајне целине друштвених односа условљених материјалним начином живота.

У зависности од карактера производних односа деле на:

1. бескласне: првобитна људска заједница
и
2. класне: робовласништво, феудализам, капитализам и комунизам.

Развој друштва

После Марксове смрти развој марксистичке мисли иде у два правца

1. ревизионистичко–догматски у оквиру кога разликујемо: вулгарно–економски детерминизам (нпр. код Бернштајна и Кауцког) и политички волунтаризам (нпр. код Стаљина) и
2. стваралачки марксизам код Лењина, Лукача, Корша; затим у оквиру Франкфуртске школе (Хоркхајмер, Адорно, Маркузе, Фром, ...) и у постмарксистичким учењима.

Емил Диркем (1858–1917)

Психологистичке теорије (индивидуално–психолошке, колективно–психолошке и социјално–психолошке).

„Правила социолошке методе”, „О подели друштвеног рада”, „Самоубиство“...

Социологија треба да проучава друштвене појаве као **друштвене чињенице**, које су облици колективног понашања и колективне свести.

Бавио се и социолошким проучавањем:

религије

образовања

патолошких појава

Колективна свест и представе су кључни фактор организације друштва, система друштвених установа и функционисања друштвених делатности.

- ▶ Разликује психолошке и друштвене чињенице:
 - психолошке су унутрашње чињенице за појединца и нису принудне
 - друштвене чињенице су за појединца спољне и принудне
- ▶ Друштвене чињенице:
 - материјалне – материјализоване у спољном свету
 - нематеријалне – норме и вредности
- ▶ Друштвене чињенице треба проучавати емпиријски.

- У структури друштва разликује пет елемената:
- ▶ морфолошку базу друштва
 - ▶ друштвене институције,
 - ▶ друштвене симболе,
 - ▶ колективни идеал и
 - ▶ колективну свест.

- ▶ Колективна свест = колективне представе и колективни начини мишљења и понашања:
 - религиозна веровања,
 - моралне норме и
 - правни прописи.
- ▶ Заједничка члановима група, племена и друштва
- ▶ Преноси се (путем културе) са генерације на генерацију.
- ▶ Јака колективна свест карактеристична је за архаична друштва.

- ▶ Солидарност и подела рада основ разликовања:
 - „друштва механичке солидарности” – код просте поделе рада и
 - „друштва органске солидарности” – модерна друштва.
- Узрок смене је *динамичка густина друштва и слабљење колективне свести.*
- Прелаз се сазнаје на основу трансформације правног система:
 - у друштвима механичке солидарности доминира кривично право
 - у друштвима органске солидарности доминира реститутивно право.

Аномија – патолошка појава

- ▶ Јавља се у друштвима са органском солидарношћу, када слаби колективна свест.
- ▶ То је стање у коме појединац не зна шта се од њега очекује и суочава се са низом дилема

Макс Вебер (1864–1920)

„Привреда и друштво” и „Протестантска етика и дух капитализма”, „Методологија друштвених наука”...

- ▶ Прави разлику између понашања и делања:
 - делање је последица свесне намере.
 - понашање настаје без претходног размишљања.

- ▶ Социологија треба да се бави правилностима у делању двоје или више појединаца.

- ▶ афективно – узроковано емоцијама
- ▶ традиционално – делање по навици, у складу са обичајима
- ▶ вредносно–рационално – актер бира најпогодније средство за остваривање циља ослањајући се на вредносни систем
- ▶ циљно–рационално – када актер тежи остварењу циља, али делање није одређено вредносним системом, већ перцепцијом окружења

Врсте делања:

- ▶ Практична – оно што свакодневно предузимамо да би стигли до циља
- ▶ Теоријска – способност да се реалност спозна когнитивно
- ▶ Вредносна – избор најпогоднијег делања заснива се на вишим вредностима, не свакодневним искуствима
- ▶ Формална – избор најпогоднијег делања заснива се на правилима, прописима и законима.

Типологија
рационалности:

- ▶ Рационализација Запада, тј. привредног система је последица инсистирања на стварима које могу да се мере.
- ▶ Протестантску етику повезао са духом капитализма.
- ▶ Протестантизам и његова етика:
 - Постизање пословног успеха
 - Већи профитабилнији посао
 - Штедња и улагање у нов посао
- ▶ Дух капитализма подразумева:
 - Тежњу за профитом
 - Штедљивост
 - Тачност,
 - Честитост

Класна структура:

- ▶ Класну припадност повезује са економском основом и положајем у тржишној привреди друштвених група.
- ▶ Утврдио је постојање четири класе у капитализму:
 1. сопственичка горња класа,
 2. бели оковратници (без својине),
 3. ситна буржоазија и
 4. класа мануелних радника

Бирократизација друштва

- ▶ Институције модерног индустријског друштва захтевају развој рационалне бирократске администрације.
- ▶ Обележја бирократије:
 1. чиновници су лично слободни, покоравају се дужностима;
 2. постављају се, а не бирају;
 3. свака служба извршава своје дужности, и има средства принуде за извршење обавеза;
 4. службеник има квалификације које се проверавају испитом и доказују дипломама;
 5. за чиновнике је служба једино занимање;
 6. службеници имају средства за управљање, али их не поседују;
 7. службеници не могу да присвоје службену позицију;
 8. правила по којима се регулише бирократски апарат (одлуке, правила, норме) су у писаном су облику.

Рационализација Запада се уочава и у политици, посебно у домену власти.

► Разликује:

1. традиционалну власт – неки овлашћени да владају,
2. харизматску власт – веровање у светост, храброст и добар карактер вође и
3. рационално легалну власт – до положаја/власти дошло уз придржавање правила и прописа.

Литераатура:

- ▶ Милтојевић, В., Илић–Крстић, И. (2021). *Општа социологија* (интерни материјал за припрему испита). Ниш: Универзитет у Нишу, Факултет заштите на раду у Нишу.
- ▶ Goričar, J. (1969). *Pregled socioloških teorija: od neposrednih prethodnika do funkcionalizma*. Beograd: Rad.
- ▶ Ricer, DŽ. (2012). *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*. Beograd: Službeni glasnik.
- ▶ Хафнер, П. (1997). *Социолошке теорије*. Ниш: Економски факултет.